

SUMMARY

S. Saenco. Psychological premises of development and formation of junior pupils' interest in wrestling.

The article explores the process of forming a stable interest in activities in freestyle wrestling in the primary school. The current interpretation of the concept of interest, cognitive activity by modern psychologists and educators is analyzed. The relationship between the forms and methods of training in wrestling in primary school is focused. The recommendations on the organization of the training process, using a mix of stimulating emotional and sports-effectiveness components, development of motivational attitudes, interest in sports among young wrestlers are proposed by the author.

Key words: wrestling, junior pupils, interest, motivation, activity, educational and training process; primary school.

УДК 159.953.5:372.881.1

I. С. Сенько

Філія РВНЗ «Кримський гуманітарний університет»
(м. Армянську)

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ ПРИ ФОРМУВАННІ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті визначено, що психологічні передумови реалізації принципу наступності при формуванні словникового запасу в учнів початкової та основної шкіл полягають у необхідності чіткого уявлення всієї системи розумових дій, що забезпечує повноцінне оволодіння необхідним словниковим запасом, врахуванні вікових та індивідуальних особливостей розвитку учнів. Розглянуто основні вікові закономірності розвитку дітей підліткового віку. Охарактеризовано розвиток мовлення підлітків як засіб спілкування, як спосіб набуття знань, як інструмент творення та засіб вираження емоційних станів і вольової регуляції поведінки, як об'єкт вивчення. Наголошено на тому, що правильно розвинене мовлення є для школяра засобом успішного навчання.

Ключові слова. Принцип наступності, словниковий запас, психологічні передумови.

Постановка проблеми. Виконання завдань з удосконалення якості навчання і виховання в загальноосвітній школі не можливе без роботи над систематичним і цілеспрямованим збагаченням словникового запасу рідної мови як однієї з провідних умов загального розвитку учнів. Реалізація принципу наступності у формуванні словникового запасу є однією з найважливіших проблем, які стоять перед лінгводидактикою, психолінгвістикою і вчителями-практиками.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема наступності є предметом вивчення різних наук і в кожній галузі вона відрізняється своїм змістом і характером, проявляючись як принцип, категорія, явище, спосіб, правило, засіб, фактор, закон чи мова. У кожній сфері наступність має свої

особливості й значення – як філософські, так і конкретно-наукові: психологічні, педагогічні, дидактичні. Дослідження відомих психологів та психолінгвістів Л. Виготського, М. Жинкіна, С. Жуйкова, І. Зимньої, Г. Костюка, О. Леонтєєва, І. Синиці, О. Шахнаровича дозволяють з'ясувати психологічні передумови формуванні словникового запасу учнів початкових і п'ятих класів загальноосвітньої школи з урахуванням принципу наступності.

Мета статті – проаналізувати психологічний аспект проблеми реалізації принципу наступності при формуванні словникового запасу учнів початкових і п'ятих класів загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. Наступністю прийнято називати закономірний взаємозв'язок між старим і новим, який лежить в основі будь-якого розвитку і, забезпечуючи інтеграцію сьогодення з минулим і майбутнім, забезпечує його неперервність. У результативному плані наступність проявляється в тому, що об'єкт, який міняється на новому рівні (етапі), зберігає деякі свої минулі якісні характеристики.

У словнику-довіднику знаходимо: «Наступність, спадкоємність – зв'язок між різними станами або щаблями розвитку, сутність якого полягає в збереженні тих чи тих елементів цілого або окремих його сторін організації під час переходу від одного етапу до іншого і взагалі при будь-яких інших якісних змінах» [7, 45].

У контексті проблем розвитку особистості розглядає наступність видатний психолог С. Рубінштейн, обґрунтовуючи безперервність життєвого шляху особистості, вказує, що кожен етап готує і впливає на наступний. Як стверджує вчений, рушійною силою в розвитку особистості є зміни, саме в них і «зберігається певна наступність» [9, 190]. А. Брушлінський у своїх дослідженнях щодо проблеми психічного розвитку людини стверджував, що «наступність у виникненні психічного забезпечується не лише специфічними початковими, первинними діями на індивіда, але і адекватними їх внутрішніми умовами» [1, 60]. Наступність у психічному розвитку виявляється як складна взаємодія зовнішніх, спонукальних причин, мотивів і внутрішніх умов, життєвого потенціалу людини. «Майбутнє ніколи не виникає на порожньому місці, воно включає минуле і сьогодення і є основою для подальшого психічного розвитку особистості» [1, 95].

Л. Виготський, досліджуючи особливості психічного розвитку дітей, виділяє стабільні і критичні періоди, які супроводжуються віковою кризою. «Найсуттєвіший зміст розвитку в критичний вік, – відзначає психолог, –

полягає у виникненні новоутворень» [3, 254]. Значну роль у формуванні новоутворень відіграє наступність, і їх розвиток у стабільному віці представляє вихідний момент для всіх динамічних змін «Я».

Формування словникового запасу учнів підпорядковується загальним законам навчальної діяльності. Дане твердження ґрунтується на встановлених у психології закономірностях пізнавальних процесів і пов'язаних з ними новоутворень особистості (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн та ін.). Учені вважають, що ці закономірності зумовлені людською діяльністю. Людську діяльність представляють як «усвідомлену, цілеспрямовану активність людини, яка розгортається як у фізичному просторі, так і в просторі психічних образів» [4, 178], у результаті якої відбувається перетворення людиною зовнішнього світу і самої себе. Її основною характеристикою науковці вважають предметність. Предмет людської діяльності складають явища зовнішнього світу та їх психічні відображення. Людське життя можна уявити як систему видів діяльності, які змінюють одна одну: ігрова, навчальна, трудова та інші, які визначаються предметом, розрізняються за формою, способам здійснення, емоційним забарвленням тощо.

Засвоєння знань і способів дій є предметом особливого виду людської діяльності – навчальної. Засвоєння знань про словниковий склад мови і способи його застосування в мовному спілкуванні становить предмет навчальної діяльності з української мови – формування словникового запасу учнів. Навчальній діяльності, відповідно до філософських учень про частину і ціле, крім предмета, притаманні такі властиві загальнолюдській діяльності динамічні компоненти, як: мета, мотиви, дії і операції, засоби. Вони характеризують і формування словника школярів. На думку багатьох дослідників (П. Блонський, Л. Виготський, В. Давидов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), існують також психологічні особливості характеру засвоєння для різних вікових періодів школярів «як по використанню засобів, так і по співвідношенню репродуктивних і продуктивних дій» [4, 239–240].

Отже, психологічні умови реалізації принципу наступності при формуванні словникового запасу полягають в: а) необхідності чіткого уявлення всієї системи розумових дій; б) діагностиці того, що учні вже знають і вміють (зона актуального розвитку), а чого слід навчати (зона найближчого розвитку); в) урахуванні вікових і індивідуальних особливостей розвитку учнів.

Основоположними у розкритті першої умови є положення теорії діяльності О. Леонтьєва; теорії навчальної діяльності В. Давидова,

Д. Ельконіна; теорії поетапного формування розумових дій професора П. Гальперіна. Аналіз даних теоретичних положень дає підставу стверджувати, що оволодіння мовленнєвими навичками відбувається в процесі свідомої і активної діяльності учнів. У будь-якій діяльності, на думку психологів, можна виділити такі етапи: 1) етап створення необхідної мотивації у школярів, ознайомлення з метою дії; 2) етап вироблення плану дії і вибору найбільш раціонального способу дії; 3) етап виконання дії; 4) етап контролю і самоконтролю, тобто перевірки відповідності результату того, що було заплановано; підведення підсумків роботи та її оцінка.

Таким чином, проведений нами теоретичний аналіз показує, що формування лексичних навичок – складний і тривалий процес, що включає наступні етапи: мотиваційно-цільовий, орієнтовно-змістовний, операційно-діяльнісний і контрольний-оцінний.

Мотиваційно-цільовий етап спрямований на усвідомлення учнями мотивів і цілей дії: чому і для чого треба володіти тими чи іншими лексичними навичками. На орієнтовно-змістовному та операційно-діяльнісному етапі учні опановують певними знаннями, вміннями та навичками. На контрольній-оцінному етапі здійснюється управління, корекція та регулювання процесу навчання. Перераховані етапи, будучи взаємопов'язаними і взаємозалежними, утворюють цілісну систему, виступаючи як ланки єдиного процесу навчання. Межі між етапами умовні, але кожен з них зберігає свою специфіку і характеризується особливою діяльністю вчителя та учнів.

У світлі реалізації принципу наступності знання всієї системи розумових дій, які необхідні для формування тих чи інших лексичних навичок, є для нас важливими, оскільки, по-перше, дозволяють перетворити процес формування зазначених навичок з неорганізованого, стихійного у процес керований і контрольований, а, по-друге, дають можливість простежити динаміку зміни цієї системи на кожному етапі безперервного освітнього процесу.

На наш погляд, повне уявлення про динаміку змін системи розумових дій не може бути отримано без ясного розуміння того, що в даній системі зберігається (тобто вже знайоме учням), а що змінюється (з'являється нове) при переході від одного етапу навчання до іншого. Сказане дозволяє нам сформулювати другу умову успішної реалізації принципу наступності у формуванні словникового запасу учнів початкової та основної шкіл – проведення діагностики.

У своїх роздумах виходимо з того, що саме діагностика того, що вже є (зона актуального розвитку) і зміст того, чому слід навчати (з урахуванням

зони найближчого розвитку), створює міцну основу для поступового, логічно послідовного, висхідного просування учнів по щаблях оволодіння лексичними навичками, дозволяє подолати неузгодженість вимог до учнів на різних етапах навчання, дає можливість уникнути непродуктивної втрати часу на пояснення того, що учням вже відомо. У плані реалізації наступності основне призначення діагностики вбачаємо в тому, щоб довести діагностованого до певного рівня навченості, відповідно до освітніх стандартів, і тим самим створити міцну основу для засвоєння нового, оскільки це нове засвоюється не ізольовано, а включається в наявну систему знань.

До числа найважливіших умов успішної реалізації принципу наступності в практиці навчання психологи відносять і врахування можливостей учнів, які визначаються як їх віковими закономірностями, так і індивідуальними особливостями вищої нервової діяльності людини. Врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів при формуванні лексичних навичок з опорою на зв'язки наступності дає можливість вчителю, по-перше, забезпечити оптимальні умови для переходу учнів 9–10 років до основної школи; по-друге, спиратися на ті психічні процеси, які переважають на даному віковому етапі розвитку; по-третє, побудувати систему корекційних вправ, яка спрямована на усунення виявлених прогалин, з максимальною опорою на індивідуальні особливості школярів.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень Л. Айдарової, А. Богуш, Л. Виготського, П. Гальперіна, М. Жинкіна, І. Зимньої, Т. Костюка, О. Леонтєєва, А. Маркової, С. Рубінштейна, І. Синиці та ін. дозволив виявити основні вікові закономірності розвитку дітей підліткового віку. Розглянемо ті з них, які, на наш погляд, є суттєвими для побудови експериментальної методики з формування словникового запасу з опорою на зв'язки наступності.

Кожна вікова група учнів стоїть на різних щаблях фізіологічного розвитку, має різний рівень знань, умінь і навичок, відмінності в перебігу психічних процесів, інтересах, особливостях пам'яті, мислення й почуттів, поведінки і ставлення до навколишнього. Щоб правильно організувати роботу з формування словникового запасу школярів, учителям треба знати й уміло враховувати психологічні особливості учнів кожного віку. Ми у своєму дослідженні розглядаємо перехід до середньої ланки навчання (5 клас) школярів 11 років.

Важливим психічним новоутворенням учнів середнього шкільного віку є розвиток довільності всіх психічних процесів, спричинений передусім новими, вищими вимогами до них з боку навчальної діяльності.

Продовжує формуватися сприйняття, увага, пам'ять, абстрактне мислення. Як констатує О. Видра, мовлення підлітків розвивається за чотирма напрямками: 1) як засіб спілкування; 2) як спосіб набуття знань; 3) як інструмент творення та засіб вираження емоційних станів і вольової регуляції поведінки; 4) як об'єкт вивчення [2, 46].

Психологічні особливості дітей цього віку зумовлюють категоричність, рішучість у висловлюваннях, жаргонізацію мовлення. Школярі легко засвоюють розмовно-просторічні фрази. Роздуми вони заміняють застосуванням готового, відомого правила, хоча в процесі шкільного навчання в них розвивається здатність будувати роздуми, робити висновки, укладається плановане мислення. Формуються психічні процеси – увага, пам'ять, сприймання, уява.

Дослідження особливостей мовлення учнів середніх класів знаходимо у роботах таких психологів і психолінгвістів, як Л. Айдарова, Б. Баєв, Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, О. Сениця та інші. Ученими доведено, що мовлення є специфічним видом діяльності людини, а мова – його засобом, тобто мовлення – це діяльність, що виконує функцію спілкування і повідомлення, емоційного самовираження і впливу на інших людей. Окрім вербальних засобів спілкування, є невербальні засоби спілкування: міміка, жести, рухи тіла, пози тощо. Правильно розвинене мовлення є одним з найважливіших засобів активної діяльності людини в сучасному суспільстві, а для школяра – засобом успішного навчання. Мовлення – спосіб пізнання дійсності. Важливим психічним новоутворенням цього періоду є розвиток довільності всіх психічних процесів, спричинений передусім новими, вищими вимогами до них з боку навчальної діяльності.

У досліджуваний період у школярів починають формуватися елементи теоретичного мислення, що знаходить вираження у здатності міркувати гіпотетико-дедуктивно, тобто на основі одних загальних посилок і через побудову різних гіпотез і їх перевірку. Стійко проявляється рефлексивний характер мислення: предметом уваги, аналізу та оцінки учнів підліткового віку стають їх власні інтелектуальні операції.

Величезне значення для нашого дослідження має думка Л. Ітельсон про те, що найважливіше надбання підлітка – це установка на «міркування і відшукування, виділення значущих і істотних зв'язків і причинно-наслідкових залежностей при роботі з будь-яким матеріалом – з наочним і абстрактним, конкретним і узагальненим, при виконанні навчально-практичних завдань будь-якого виду» [6, 35].

У підлітковому віці активно починає розвиватися логічна пам'ять, розвивається вміння логічно обробляти матеріал для навмисного запам'ятовування. З цього приводу Р. Немов наголошує: «..для підлітка згадувати – значить мислити. Його процес запам'ятовування зводиться до мислення, до встановлення логічних відносин всередині матеріалу, що запам'ятовується, а пригадування полягає у відновленні матеріалу» [8, 142]. Увага підлітка характеризується не тільки великим обсягом і стійкістю, але і специфічною вибірковістю. У цей період розвивається вміння тривалий час утримувати увагу на логічно організованому і значимому для школяра матеріалі.

Висновки. Таким чином, аналіз спеціальної літератури дозволив визначити, що психолого-педагогічні умови реалізації принципу наступності при формуванні словникового запасу в учнів початкової та основної шкіл полягають у необхідності: 1) чіткого уявлення всієї системи розумових дій, що забезпечує повноцінне оволодіння необхідним словниковим запасом; 2) проведення діагностики того, що учні вже знають і вміють (зона актуального розвитку), а чого слід навчати (зона найближчого розвитку); 3) урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку учнів.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективними в межах обраної теми є дослідження дидактико-методичних основ формування словникового запасу, аналіз лінгвістичних основ формування словникового запасу учнів з опорою на зв'язки наступності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брушлинский А. В. Мышление и прогнозирование : Логико-психологический анализ / А. В. Брушлинский. – М. : Мысль, 1979. – 228 с.
2. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Г. Видра. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 112 с.
3. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования: Мышление и речь / Л. С. Выготский ; под ред. А. Н. Леонтьева и А. Р. Лурия. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
4. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посіб. / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 1998. – 92 с.
4. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – М. : Моск. психолого-социальный ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 2001. – 432 с.
6. Ительсон Л. Б. Психологические основы обучения. Вып. I. / Л. Б. Ительсон. – Эмпирическое и теоретическое мышление. – М. : Знание, 1972. – 59 с.
7. Колесникова В. Ф. Психологія наступності : [словник-довідник] / В. Ф. Колесникова. – К. : Наук. світ, 2000. – 82 с.
8. Немов Р. С. Психология. В 3 кн. Кн. 1.: Общие основы психологии: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Р. С. Немов. – 5-е изд. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 687 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб : Изд-во «Питер», 2002. – 712 с.

РЕЗЮМЕ

И. С. Сенько. Психологические предпосылки реализации принципа преемственности при формировании словарного запаса у учащихся общеобразовательной школы.

В статье определено, что психологические предпосылки реализации принципа преемственности при формировании словарного запаса у учащихся начальной и основной школ заключаются в необходимости чёткого представления всей системы умственных действий, что обеспечивает полноценное овладение необходимым словарным запасом, учёте возрастных и индивидуальных особенностей развития учащихся. Рассмотрены основные возрастные закономерности развития детей подросткового возраста. Охарактеризовано развитие речи подростков как средство общения, как способ приобретения знаний, как инструмент создания и средство выражения эмоциональных состояний и волевой регуляции поведения, как объект изучения. Отмечено, что правильно развитая речь является для школьника средством успешного обучения.

Ключевые слова. Принцип преемственности, словарный запас, психологические предпосылки.

SUMMARY

I. Sen'ko. Psychological background of implementation of the principle of continuity in formation of vocabulary in students of secondary school.

The article stipulates that the psychological preconditions for the realization of the principle of continuity in the formation of the vocabulary of students of primary and basic schools is a distinct view of the entire system of mental operations that provides a complete mastery of vocabulary words, the age and the individual characteristics of the students. The main age-related patterns of adolescent children. The present paper describes the development of speech adolescents as a means of communication, as a way of acquiring knowledge, as a tool and means of expression of emotional states and voluntary regulation of behavior, as an object of study. It is noted that it is properly developed for a student to successful learning tool.

Key words. The principle of continuity, vocabulary, psychological conditions.